

HRVATSKO FILOZOFSKO DRUŠTVO

Godišnji simpozij
Hrvatskog filozofskog društva

PRIRODA – DRUŠTVO – POLITIKA

Povodom 300. godišnjice rođenja
Jean-Jacquesa Rousseaua

Zagreb, 22.–24. studenoga 2012.

Školska knjiga, Masarykova 28

ORGANIZACIJSKI ODBOR SIMPOZIJA

doc. dr. sc. Hrvoje Jurić
(predsjednik)

Krešimir Babel i Mira Matijević
(tajništvo)

doc. dr. sc. Ankica Čakardić

prof. dr. sc. Nada Gosić

doc. dr. sc. Tomislav Krznar

doc. dr. sc. Raul Raunić

dr. sc. Alen Tafra

dr. sc. Ivana Zagorac

HRVATSKO FILOZOFSKO DRUŠTVO

www.hrfd.hr

Adresa

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR-10000 Zagreb

E-mail

filozofska-istrazivanja@zg.t-com.hr

Telefon

+385 (0)1 6111 808

Sadržaj

- *Priroda – društvo – politika. Povodom 300. godišnjice rođenja Jean-Jacquesa Rousseaua* (obrazloženje teme) 5
- Program simpozija 9
- Sažeci izlaganja 17
- Adresar sudionika i sudionica 67

PRIRODA – DRUŠTVO – POLITIKA

Povodom 300. godišnjice rođenja
Jean-Jacquesa Rousseaua

Obrazloženje teme

Ime Jean-Jacquesa Rousseaua (1712.–1778.) može se, bez ikakve sumnje, uvrstiti u red mislitelja koji su obilježili povijest zapadnjačke filozofije i kulture uopće. Tome u prilog govori činjenica da je njegovo djelo, i nakon gotovo dva i pol stoljeća od njegove smrti, predmetom izučavanja filozofije i drugih znanosti, inspiracija u filozofijskim, sociologijskim, politologijskim, pravnim, teologijskim, pedagogijskim, antropologijskim i inim analizama i promišljanjima, kao i referentna točka u općeteorijskim i općekulturnim raspravama u kojima se pojavljuju *rusoovski* koncepti i *rusoovski* duh.

Povodom tristote godišnjice Rousseauova rođenja, Hrvatsko filozofsko društvo se pridružuje brojnim europskim i svjetskim institucijama koje organiziraju znanstvene i stručne skupove s ciljem da se osvijetli Rousseauov doprinos filozofiji i kulturi. No, naša namjera nije puka komemoracija uz ovaj datum, jer bi to bilo u proturječju s kritičkom, pa i subverzivnom orijentacijom koja je svojstvena samome Rousseauu. Ovim skupom nastojimo, s jedne strane, okupiti proučavatelje i proučavateljice Rousseaua koji će se osvrnuti na bitne aspekte njegova djela, a s druge strane, znanstvenike i znanstvenice različitih profila koji u Rousseauu pronalaze motivaciju za promišljanje pitanja važnih u njihovim područjima te aktualnih problema s kojima se suočavamo. Pored toga, do izražaja će doći i razmatranja povijesno-kulturnog konteksta u kojemu je Rousseauovo djelo nastajalo i vršilo utjecaj (prije svega prosvjetiteljstva, predrevolucionarnog razdoblja i Francuske revolucije), a simpozij uključuje i one autore i autorice čiji se interesi ne dotiču izravno Rousseaua ili njegova vremena, ali se problematika kojom se oni bave može smatrati »rusoovskom« i »prosvjetiteljskom«, bilo da je rasprava o njoj zacrtana od strane Rousseaua i drugih (anti)prosvjetitelja ili je kod njih na upečatljiv način obrađena.

Naslovna tema simpozija ima u vidu sve navedeno, jer se Rousseauovo djelo i poticaji koji dolaze iz njega mogu uokviriti pojmovima *prirode*, *društva* i *politike*, iako se time, dakako, ne iscrpljuje bogatstvo koju nam Rousseauova misao i danas pruža. Tročlana tematska struktura naznačena naslovom simpozija implicira pojmove ljudske naravi i dostojanstva, kulture i civilizacije, morala i etike, društva i države, odgoja i obrazovanja, slobode i odgovornosti, razuma i osjećaja, znanosti i umjetnosti, filozofije i religije, napretka i dekadencije, prosvjetiteljskih i anti-prosvjetiteljskih tendencija, itd. Također, na podlozi naznačenoj kako naslovom skupa tako i povodom koji se naš skup organizira, razmatrat će se odnos Rousseaua i

njegovih suvremenika, sumišljenika i oponentata, kao i drugih autora čija su se djela, na ovaj ili onaj način, odnosila spram Rousseaua. Posebno valja istaknuti izlaganja koja tematiziraju načela, funkcioniranje i proturječja suvremene demokracije, što je pitanje koje ima status urgentnoga, a Rousseauova etičko-socijalno-politička razmišljanja tu mogu biti od velike orijentacijske važnosti.

Za razliku od onih skupova koji će biti fokusirani isključivo na Rousseauov život i djelo ili čak jedan njegov aspekt, simpozij *Priroda – društvo – politika* okuplja ne samo eksperte i ekspertice za Rousseaua te filozofe i filozofkinje, nego i stručnjake i stručnjakinje iz područja sociologije, pedagogije, politologije, prava, teologije, kulturologije, psihologije, antropologije, mediologije, te književnosti i drugih umjetnosti. Uvjereni smo da će svi oni dati značajan doprinos diskusiji o Rousseauu, prosvjetiteljstvu i njihovu nasljeđu, te da će se Hrvatsko filozofsko društvo, vjerno svojoj tradiciji, još jednom potvrditi kao medij interdisciplinarne i pluriperspektivne suradnje različitih pristupa oko važnih i aktualnih tema.

Doc. dr. sc. Hrvoje Jurić

Predsjednik Organizacijskoga odbora
simpozija »Priroda – društvo – politika«

PROGRAM SIMPOZIJA

ČETVRTAK, 22. studenoga 2012.

- 9.30–10.00** *Otvaranje skupa i pozdravne riječi*
- 10.00–10.45** ZVONKO POSAVEC (Zagreb): Prijeporni Rousseau
- 10.45–11.00** *Pauza*
- 11.00–11.15** HEDA FESTINI (Rijeka): Suvremeni društveni ugovor – društveni liberalizam (novi socijalizam)
- 11.15–11.30** RAUL RAUNIĆ (Zagreb): Rousseauova povijesna antropologija slobode
- 11.30–11.45** ZDENKO KODELJA (Ljubljana): Rousseauovo razumijevanje pojmova *patria* i *nacija*
- 11.45–12.00** *Diskusija*
- 12.00–12.15** *Pauza*
- 12.15–12.30** MARKO TRAJKOVIĆ (Niš): O jednakosti do zakona
- 12.30–12.45** MINA OKILJEVIĆ (Novi Sad): »Human-rightism«: rusooovsko ili anti-rusooovsko nasljeđe?
- 12.45–13.00** MOJCA RAPO-WAITE (Karlovac): Rousseau između prošlosti i suvremenosti
- 13.00–13.15** *Diskusija*
- 13.15–15.00** *Popodnevna pauza*
- 15.00–15.15** ALEKSANDRA GOLUBOVIĆ (Rijeka): J.-J. Rousseau – kritika filozofije odgoja
- 15.15–15.30** IVAN DODLEK (Zagreb): Emil i Summerhill
- 15.30–15.45** TINA MARASOVIĆ (Split): Odgoj danas za društvo sutra
- 15.45–16.00** *Diskusija*
- 16.00–16.15** *Pauza*

- 16.15–16.30** MAJA SOLAR (Novi Sad): Problem vlasništva i individualizma
- 16.30–16.45** IVA ŠOKIČIĆ (Zagreb): Ideja i kritika društva – od republikanizma do kritike civilizacijske represije
- 16.45–17.00** DAFNE VIDANEC (Zaprešić): Kultiviranje humanosti: Rousseauov koncept čovjeka
- 17.00–17.15** NENAD VERTOVŠEK (Zadar): Povratak čovjeka prirodi i samom sebi – od Rousseaua preko Sorela do Fromma
- 17.15–17.30** *Diskusija*
- 17.30–17.45** *Pauza*
- 17.45–18.00** DRAGICA VRANJIĆ-GOLUB (Zagreb): Jean-Jacques Rousseau, enciklopedizam, znanost i opće dobro
- 18.00–18.15** MIROSLAVA VUČKO (Osijek): Izlazak čovjeka iz samoskrivljene nezrelosti danas
- 18.15–18.30** GORAN SUNAJKO (Zagreb): Rousseauovo razlikovanje *volonté générale* i *volonté de tous* kao pretpostavka istinskoga shvaćanja demokracije
- 18.30–18.45** NEDILJKO MATIĆ (Zagreb): Razumijevanje političke i prirodne slobode u društvenom ugovoru
- 18.45–19.00** *Diskusija*

PETAK, 23. studenoga 2012.

- 9.30–9.45** IVANA KNEŽIĆ (Zadar): Čovjek kao (ne)društveno biće
- 9.45–10.00** ZDRAVKO PERIĆ (Osijek): Politička psihologija Rousseau-ova »plemenitog divljaka«
- 10.00–10.15** NEVENA JEVIĆ (Novi Sad): Rousseauovo shvaćanje politike i razvoja društvenosti
- 10.15–10.30** FULVIO ŠURAN (Pula): Promišljanje o političkoj slobodi u Rousseaua
- 10.30–10.45** *Diskusija*
- 10.45–11.00** *Pauza*
- 11.00–11.15** IGOR ETEROVIĆ (Rijeka): Rousseau i Kant
- 11.15–11.30** ŽELJKO SENKOVIĆ (Osijek): Razvoj modernog subjektivizma: Rousseau i Kant
- 11.30–11.45** MARIN BEROŠ (Pula): Rousseau i Kant – dva pogleda na ideju »vječnog mira«
- 11.45–12.00** *Diskusija*
- 12.00–12.15** *Pauza*
- 12.15–12.30** DUŠKA FRANETA (Novi Sad): Dvije etičke misli u osnovama Rousseauove kritike društva
- 12.30–12.45** SLOBODAN SADŽAKOV (Novi Sad): Rousseau i problem egoizma
- 12.45–13.00** MARITA BRČIĆ KULJIŠ (Split): Konceptija pravednosti u filozofiji Jean-Jacquesa Rousseaua
- 13.00–13.15** JOSIP ĆIRIĆ (Zadar), IVANA POSARIĆ (Itzig, Luksemburg): Od Rousseaua do Donaldsona: integrativna teorija društvenog ugovora i računalna etika
- 13.15–13.30** *Diskusija*
- 13.30–15.00** *Popodnevna pauza*

- 15.00–15.15** ŽARKO PAIĆ (Zagreb): Suverenost kao nomos politike: Rousseau i Schmitt
- 15.15–15.30** IVAN MARKEŠIĆ (Zagreb): Civilna religija. Od J.-J. Rousseaua do N. Luhmanna i H. Kunga
- 15.30–15.45** JOSIP BERDICA (Osijek): Rousseau i Tolstoj
- 15.45–16.00** HRVOJE JURIC (Zagreb): Rousseauovo i De Sadeovo prosvjetiteljstvo i protuprosvjetiteljstvo
- 16.00–16.15** *Diskusija*
- 16.15–16.30** *Pauza*
- 16.30–16.45** IVANA ZAGORAC (Zagreb): Psihosomatika vrline u doba senzibiliteta
- 16.45–17.00** ŽELJKA MATIJAŠEVIĆ (Zagreb): Rousseauovo poimanje sućuti: suvremene perspektive
- 17.00–17.15** JOSIP ĆIRIĆ (Zadar): Rousseauova misao u filozofskome savjetovanju
- 17.15–17.30** *Diskusija*
- 17.30** *Godišnja skupština Hrvatskog filozofskog društva*
- 20.30** *Cocktail*

SUBOTA, 24. studenoga 2012.

- 9.30–10.15** IGOR PRIBAC (Ljubljana): Rousseau i kontraktualizam
- 10.15–10.30** *Pauza*
- 10.30–10.45** MARIJANA HAMERŠAK (Zagreb): *Emil ili ob uzgoju*, knjigama i cenzuri
- 10.45–11.00** SUZANA MARJANIĆ (Zagreb): Krležina skepsa spram rousseauovskoga idealizma ili rat svih protiv svih
- 11.00–11.15** BORIS BECK (Zagreb): Rousseau – revolucija – nacizam. Biopolitičke metafore i antitotalitaristički diskurs Josipa Horvata
- 11.15–11.30** VLADIMIR KOLARIĆ (Beograd): Priroda, društvo i politika u romanu *Douglas Tweed* Irine Aleksander
- 11.30–11.45** *Diskusija*
- 11.45–12.00** *Pauza*
- 12.00–12.15** KATARINA RUKAVINA (Rijeka): Ideja odgoja u društvu spektakla. Aktualnost Rousseauove misli
- 12.15–12.30** SEAD ALIĆ (Zagreb): Usmenost i pismo u oblikovanju ljudske zajednice
- 12.30–12.45** IVAN MOLEK (Zagreb): Perfekcioniranje diskurza. *Ogled o podrijetlu jezika* i prijedpor o situaciji »nakon dekonstrukcije«
- 12.45–13.00** *Diskusija*
- 13.00–13.15** *Pauza*
- 13.15–13.30** GORDANA ŠKORIĆ (Zagreb): Značaj Rousseaua za estetiku

- 13.30–13.45** LIVIA PAVLETIĆ (Zagreb): Glazba – jezik za koji valja posjedovati rječnik
- 13.45–14.00** NIKOLA TADIĆ (Sisak): Srce i um, razum i osjećaji. Pjesničkim izričajem o Rousseauu i Augustinu
- 14.00–14.15** *Diskusija*
- 14.15** *Završna diskusija i zatvaranje skupa*

SAŽECI IZLAGANJA

SEAD ALIĆ

Centar za filozofiju medija, Zagreb

Usmenost i pismo u oblikovanju ljudske zajednice

Tekst želi povući konzekvence Rousseauovih stavova iz *Ogleda o podrijetlu jezika*, stavova koji posebno dolaze do izražaja u doba nove »sekundarne oralnosti«, odnosno doba ponovnog »oslobođanja uha«.

Rousseauovo vezivanje karakteristika pojedinih civilizacija s vanjskim utjecajima poput klime na izvor i oblikovanje jezika svojevrsno je medio-loško uviđanje određenosti ljudske kulture ekstenzijama na koje se čovjek kroz povijest morao oslanjati.

U tom kontekstu posebno je interesantno Rousseauovo detektiranje različitog doživljaja religijskog teksta u njegovom pisanom i govornom obliku.

Rousseauove teze i danas bi trebale biti inspirativne za sve koji »uranjaju« čovjeka u specifičnosti pojedinih medija i kulturološki ga mjere u zrcalu tehnika koje su dominirale pojedinim vremenima, odnosno medijske dimenzije ljudskih tvorevina kao što su jezik, pjesma, govor, pismo...

BORIS BECK

Zagreb

Rousseau – revolucija – nacizam

Biopolitičke metafore i antitotalitaristički diskurs Josipa Horvata

Publicist i novinar Josip Horvat 30-ih i 40-ih godina 20. stoljeća suprotstavljao se tada aktualnim totalitarističkim diskursima nizom članaka i knjiga u kojima je izvornim biopolitičkim metaforama potkrepljivao tezu kako u Hrvatskoj postoji kontinuitet političke misli i djelovanja od Francuske revolucije i utemeljenja slobodnog zidarstva, preko Draškovića, Gaja, Starčevića i Supila, do pobornika liberalizma uoči Drugog svjetskog rata, a Rousseaua eksplicitno smješta na početak tog niza. Svrha te historiografske konstrukcije bila je da pisanom riječju osnaži demokratske tendencije u Kraljevini Jugoslaviji, a njihov slom, dolaskom NDH i kasnije uvođenjem socijalističkog uređenja, doživio je i kao osobni poraz, dok je istovremeno na društvenom planu bio osuđen na dugotrajnu marginalizaciju te ni danas nije rehabilitiran u mjeri u kojoj to zaslužuje kao vrhunski stilist i politički analitičar.

JOSIP BERDICA

Pravni fakultet, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Rousseau i Tolstoj

Odnos Lava N. Tolstoja i J.-J. Rousseaua u nas nije osobito izučavan. Međutim, postoji snažna »genetička« povezanost između ova dva mislioca. Formativni utjecaj i važnost Rousseaua za Tolstoja možda se ponajbolje uočava na području kulture, religije i estetike, što i sam Tolstoj potvrđuje čestim izjavama poštovanja prema Rousseauu, bilo direktno u pismima ili indirektno u svojim djelima. Takvo poštovanje još je začudnije uzme li se u obzir Tolstojev temperament koji nije bio sklon »divljenju herojima«. No, Rousseau je očito bio iznimka. Njega je Tolstoj rabio gotovo kao osobnu »mjernu veličinu« kada 1852. u svome *Dnevniku* zapisuje: »Čitam Rousseaua i osjećam koliko on stoji više od mene po pitanju obrazovanja i talenta, ali niže u samopoštovanju, čvrstoći i racionalnosti.« Izlaganjem ove teme želimo jednostavno osvijetliti nekoliko važnih podudarnosti i razilaženja ove dvojice velikana ljudske misli, s osobitim osvrtom na pitanja kulture, religije i estetike.

MARIN BEROŠ

Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«, Područni centar Pula

**Rousseau i Kant –
dva pogleda na ideju »vječnog mira«**

Kao posljedica turbulentnih povijesnih okolnosti, u 18. stoljeću procvat je doživjela specifična esejistička forma – prijedlozi za uspostavu trajnog mira među narodima. Iako je većini njih intencija bila ograničena na pacificiranje političke situacije u Europi, pojedini autori svoje ciljeve postavljaju šire te uzimaju cijeli svijet kao okvir svojih razmatranja. Među tim prijedlozima značajno mjesto zauzimaju oni filozofa Jean-Jacquesa Rousseaua (»Apstrakt« i »Prosudba« Abbé de Saint-Pierreova projekta trajnog mira) te Immanuela Kanta (»Prema vječnom miru: filozofski nacrt«), čija će kritička usporedba biti središnja tema ovog rada. U njemu će se ukazati na njihove razlike kao i na moguće utjecaje, te će se u konačnici razmotriti kako su ovi eseji utjecali na razvoj ideje kozmopolitizma općenito.

MARITA BRČIĆ KULJIŠ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu

Koncepcija pravednosti u filozofiji Jean-Jacquesa Rousseaua

Razočaran društvenim uređenjem svoga vremena, u kojemu je dominirala nejednakost, nesloboda pa shodno tome i nepravednost, Jean-Jacques Rousseau poseže za idejom društvenog ugovora. Ta ideja filozofa vodi u povijest te on sam sebi pokušava predočiti kako su ljudi iz prirodnog stanja prešli u građansko stanje. S obzirom na to da je postojeće građansko stanje iz ljudi izvuklo ono najgore, J.-J. Rousseau svu svoju nadu polaže u čovjeka u prirodnom stanju.

U prirodnom stanju na snazi je samoljublje i milosrđe pa nema potrebe za koncepcijom pravednosti. U građanskom stanju, koje je rezultat uznapredovale racionalnosti i uspostavljanja privatnog vlasništva, na snazi je nepravednost. Samoljublje se pretvara u sebeljublje, a prirodni čovjek u razumsku životinju zvanu *građanin*, koja sebe i svoje interese stavlja na prvo mjesto.

Kao filozof, J.-J. Rousseau želi ponuditi viziju idealnog društva s novom verzijom društvenog ugovora koji će osigurati uspostavljanje pravednog građanskog uređenja. Iako ljudi u prirodnom stanju nemaju potrebu za uspostavljanjem pravednih odnosa, J.-J. Rousseau ipak smatra da oni u sebi nose ideju pravednosti, a produbljivanjem te ideje dolaze do ideje pravednog društvenog sporazuma.

Tako shvaćena ideja pravednosti čini se kao poveznica između Aristotelove koncepcije političke pravednosti i pravednosti kao pravičnosti kod Johna Rawlsa.

JOSIP ĆIRIĆ

Odjel za informacijske znanosti, Sveučilište u Zadru

Rousseauova misao u filozofskome savjetovanju

Filozofsko savjetovanje suvremeni je projekt namijenjen uporabi filozofije u njenoj izvornoj namjeri – osmišljavanju življenja i razumijevanju autentičnosti. Filozofija Jean-Jacquesa Rousseaua, prosvjetiteljska, revolucionarna, ispovjedna i multifacetna, promatra se kao izvor značajnih spoznaja, maksima i životnih iskustava u radu s klijentima u filozofskom savjetovanju. Naglasak je stavljen na tri kapitalna djela: *Ispovijesti*, *Emilé ili o odgoju*, te *Društveni ugovor*. Također se analizira i generalni odnos između filozofije i psihologije, kako na metodološkom, tako i na kliničkom planu.

JOSIP ĆIRIĆ

Odjel za informacijske znanosti, Sveučilište u Zadru

IVANA POSARIĆ

Europska komisija, Opća uprava za prevođenje, Itzig (Luksemburg)

Od Rousseaua do Donaldsona: integrativna teorija društvenog ugovora i računalna etika

Računalna i informacijska etika konceptualiziraju etička pitanja koja proizlaze iz smještanja, procesiranja, povlačenja i uporabe informacija, informacijskih sistema te informacijske i komunikacijske tehnologije (IKT). Iz perspektive disciplinarnosti, jasna su preklapanja i s poslovnom etikom.

Usljed razvoja novih tehnologija, stvara se politički vakuum, budući smo prvi put suočeni sa svojstvima i odnosima koje donosi IKT. Jedan od načina kako profesionalci mogu nadići takav vakuum je pozivanje na zajedničke i dijeljene norme. Upravo na teoriji društvenog ugovora (kontraktualizam), u kojoj je Rousseau nezaobilazno ime, počivaju suvremeni pokušaji rješenja poput Donaldsonove i Dunfeejeve teorije integrativnog društvenog ugovora. Uvođenjem koncepta hipernormi stvoren je konceptualni okvir za identifikaciju »jezgrenih« vrijednosti koje su pod utjecajem IKT i čija je adaptacija potrebna za rješavanje specifičnih etičkih problema. Hipernorme možemo razumjeti kao norme višeg reda koje služe za opravdavanje normi nižeg reda. Njih dijele svi ljudi i racionalni agenti bi ih uvrstili u izvorni društveni ugovor.

Poseban naglasak bit će stavljen na poveznice između Rousseauovog i Donaldsonovog poimanja društvenog ugovora i kontraktualizma.

IVAN DODLEK

Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Emil i Summerhill

Rousseauov *Emil* imaginarni je lik romana-rasprave iz XVIII. stoljeća, u kojoj se pokušava promišljati teorija tzv. »prirodnog odgoja« kojemu je cilj oslobađanje odgajnika od demoralizirajućeg utjecaja umjetnih pravila lažne civilizacije, kako bi sačuvao čistoću svojih osjećaja i kako bi ga se prepustilo blagotvornom utjecaju prirode. Pritom se zadatak odgojitelja ogleda u čuvanju prirodnih osjećaja odgajnika – koji je po prirodi dobar – kako bi se pripomogao proces njegovog slobodnog samorazvoja. *Summerhill* je škola koju je njezin utemeljitelj A. S. Neill u XX. stoljeću proslavio promicanjem dječje slobode i odgoja kao samorazvoja. *Emil* je Rousseauova vizija idealnog odgoja, dok je *Summerhill* Neillova praktična primjena metoda i pristupa kojima je udario temelje onome što on naziva »slobodnom školom«. U izlaganju ćemo pokušati utvrditi u kolikoj je mjeri slobodna škola *Summerhill* usvojila i ostvarila momente Rousseauove vizije odgoja ocrtane u *Emilu*.

IGOR ETEROVIĆ

Medicinski fakultet, Sveučilište u Rijeci

Rousseau i Kant

Utjecaj Jean-Jacquesa Rousseaua na Immanuela Kanta vidljiv je ne samo iz biografskih podataka o posljednjem, već i iz njegovog filozofskog opusa. Kant je u privatnom životu odražavao činjenicu da je na njega Rousseau ostavio snažan dojam. A da ga je taj dojam trajno obilježio i kao filozofa – na to upućuju s jedne strane Kantovi gotovo autobiografski komentari o Rousseau raštrkani po njegovu opusu, a s druge pak strane utjecaj na formiranje njegove filozofske misli. U izlaganju se ukratko pokušava ponuditi pregled tog odnosa prema naznačenim njegovim silnicama te istaknuti nezaobilaznost Rousseaua u intelektualnom sazrijevanju kenigsberškog filozofa.

HEDA FESTINI

Rijeka

Suvremeni društveni ugovor – društveni liberalizam (novi socijalizam)

Prijedlog suvremenog društvenog ugovora proizlazi iz nacrtu predavanja »Socijalna država naspram neoliberalizma«, održanog pred nekim organizacijama Socijaldemokratske partije u Rijeci.

Suvremeni društveni ugovor treba koristiti pozitivne elemente kapitalizma (npr. radničko dioničarstvo) i socijalizma (npr. samoupravljanje). Okvir novog društvenog modela nastaje filozofskim i sociološkim promišljanjem društvene cjeline, središnju komponentu mogu osigurati ekonomisti, a politolozi naznačuju političku primjenu.

Uz osvrt na Rousseauov društveni ugovor prelazi se na kritiku kapitalističkog neoliberalizma (deregulacija tržišta da bi njime upravljala nekolicina profitera) ukazivanjem na njegovo temeljno funkcioniranje – financijski kapital: a) oligarhija nekolicine banaka i njihova sprega s korporacijama (naftni lobi na temelju lažne teorije); b) neprikosnoveni sudovi samozvanih agencija za kreditni »rejting«; c) podzemno vladanje još samozvanih tehnokratskih udruženja.

U kapitalizmu nema demokracije. Novi socijalizam kao protuteža kapitalizmu (regulacija tržišta u svrhu podupiranja društvene države) podrazumijeva: a) radničko dioničarstvo; b) javno-privatno partnerstvo; c) građansku participaciju.

Aktualan je na unutrašnjem i globalnom planu: a) poziv na otpor finansijskom kapitalu; b) napuštanje floskule da je država loš gospodar, a privatnik ne; c) jačanje sekularizacije država.

DUŠKA FRANETA

Fakultet za pravne i poslovne studije »Dr. Lazar Vrkić«, Novi Sad

Dvije etičke misli u osnovama Rousseauove kritike društva

U radu su izdvojene dvije značajne etičke misli Jean-Jacquesa Rousseaua, razvijene i analizirane kao polazište za njegovu cjelokupnu kritiku društva. Prva je načelo morala, koje sam Rousseau posebno naglašava u *Ispovijestima*, a druga je ideja savjesti.

Načelo koje Rousseau izdvaja govori o bitnoj slabosti čovjekova karaktera, odnosno o tome da treba izbjegavati okolnosti u kojima bivaju sukobljene čovjekove dužnosti i interesi te stavljene na rub iskušenja. Takvu je situaciju Rousseau prepoznao u društvu koje mu je bilo suvremeno i ocijenio da je u njemu njegovanje morala jedva moguće.

U savjesti Rousseau pronalazi središnju ljudsku osobinu i oruđe za restauraciju ljudskosti. Ambivalentnost pojma prirode Rousseauovog najvažnijeg zadatka »povratka prirodi« svoje specifično sjedinjenje dobiva upravo u ideji savjesti.

Obje analizirane etičke misli omogućuju Rousseauu da nadiđe mnoge predrasude njegova vremena, ali njihovo vezivanje za *viziju* o izvornoj ispravnosti prirode ujedno daje njegovoj filozofiji jedan naboj neodmjerenosti i nerazložnosti.

J.-J. Rousseau – kritika filozofije odgoja

U ovom ćemo se izlaganju posvetiti Rousseauovoj filozofiji odgoja. Tom se disciplinom u sustavnom obliku nisu bavili mnogi filozofi. Prije se može reći da je većina filozofa u svojim djelima gotovo usputno, pored tema ili problema koje su ciljano obrađivali, izražavalo i svoje stavove vezane za odgoj i obrazovanje.

Emil ili o odgoju djelo je u kojem Rousseau pristupa odgoju na gotovo potpuno nov način. Zagovara tzv. *negativnu edukaciju* koja je usmjerena na pojedinca, a ne više na grupu odgajanika. Dijete bi, prema njegovu mišljenju, trebalo biti odgajano u izolaciji, odnosno odvojeno od štetnog utjecaja društva, pod čime se, u prvom redu, misli na štetan utjecaj kulture, odnosno civilizacije onog doba. Rousseauovo inzistiranje na individualnom pristupu i danas se spominje kao značajan doprinos razvoju filozofije odgoja. Rousseau se, nadalje, zalagao za uravnotežen odgoj u kojem će odgajatelj pomno pratiti psihički razvoj djeteta, zatim za razvijanje prirodnih sposobnosti djeteta te za spontani način učenja kroz proces otkrivanja, a sve su to vrijednosti koje se u suvremeno doba također nastoje postići. U središtu njegova odgojnog pristupa je odgajanik, tj. dijete, nasuprot tradicionalnom pristupu u kojem je učitelj bio u središtu i prenosio znanja i vještine prema unaprijed zadanom kurikulumu. Zagovarao je harmoniju između intelektualnog i moralnog odgoja, iako je uvijek više isticao važnost moralnog odgoja. U suvremenoj filozofiji odgoja također se ističe važnost razvoja intelektualnih i moralnih sposobnosti ili čovjekove intelektualne i moralne dimenzije. Pod odgojem zapravo i podrazumijevamo u prvom redu razvoj intelektualne i moralne komponente. Međutim, pitanje je na što se točno misli kada se govori o moralnom odgoju. Je li moralni odgoj nešto što se treba i može naučiti? Što uopće spada u moralni odgoj? Jesu li to vrline, a ako jesu, o kojim je vrlinama riječ? Na koji način netko usvaja vrline? Odgovore na ova pitanja nećemo pronaći kod Rousseaua. Stoga ćemo pokušati izdvojiti prednosti i nedostatke njegova pristupa, uz poseban osvrt na poteškoće moralnog odgajanja.

MARIJANA HAMERŠAK

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

Emil ili ob uzgoju, knjigama i cenzuri

Prema povjesničaru knjige i čitanja Robertu Darntonu (1984), prvi su čitatelji Rousseauova *Emila* i *Juliu ili Novu Heloisu* čitali na izrazito intenzivan i emocionalan način, čime su značajno proširili djelokrug te vrste čitanja. Intenzivno i emocionalno čitanje nije se, naime, počevši od *Emila* i *Julie ili Nove Heloise*, više vezivalo primarno uz stariju i religijsku literaturu. Usporedo su, kao što je dobro poznato, Rousseauove knjige – među kojima i *Emil* – bile kritizirane, napadane, osuđivane i sukladno tomu djelomice ili potpuno uskraćene čitateljima. *Diskurzu cenzure* (Dović 2008) nije izbjegao ni jedini hrvatski prijevod *Emila* (*Emil ili ob uzgoju*, 1887–1889, prevoditelj Ivan Širola). Donekle očekivano, taj je prijevod već u uvodu zagovarao ujedno intenzivno i suzdržano čitanje, upozoravajući »obćinstvo, da se 'Emil' ne ima čitati kao obična knjiga, nego upravo proučavati, i to s osobitim razborom i s osobitom pažnjom«. Unatoč ovom i sličnim oblicima preventivne autocenzure taj je hrvatski prijevod *Emila* izazvao burne reakcije. O njemu se mjesecima raspravljalo, čak i u saborskim tijelima, a cijela je rasprava rezultirala javnim odricanjem nakladnika od vlastite publikacije te njezinim povlačenjem iz distribucije. Ishod i ishodišta, argumenti i mehanizmi rasprave o hrvatskom prijevodu *Emila* u izlaganju će se predstaviti i interpretirati u osloncu na metodologiju povijesti knjige i čitanja te iz perspektive predodžbi o knjizi kao ključnom mediju širenja ideja i znanja, ali i moći i dobitka.

NEVENA JEVTIĆ

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Rousseauovo shvaćanje politike i razvoja društvenosti

Mislitelj »opće volje« ne može biti među popularnijim političkim filozofima u vremenu u kojem dominiraju »mikrogrupe« kao novi politički pokreti (F. Jameson). Jedan ovakav autor, s »totalitetom« na umu, tvrdio je da, ako nam je iole stalo do nepristranosti, promatrajući društvo moramo uvidjeti njegovu opresivnu strukturu. Teza o »prirodnom stanju« tvrdi da ono predstavlja mrežu odnosa ljudi i stvari – ne, dakle, mrežu odnosa među ljudima: potrebe su u ravnoteži s moćima i sredstvima njihova zadovoljenja, one vode kratkotrajnim, neredovnim susretima s drugima. Ali rusoovska mišljena sloboda, vrlina, samodovoljnost, zdravlje, nesumnjivo su moralno obojeni koncepti. Ono moralno premješteno je u političko, a politika je sama najviši problem. Ispitujući način na koji Rousseau formulira razvoj društvenosti, može se odgovoriti na pitanje kako Rousseau shvaća politiku, kao i do koje je mjere njegova kritika društva moralizatorska.

HRVOJE JURIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

**Rousseauovo i De Sadeovo
prosvjetiteljstvo i protuprosvjetiteljstvo**

Jean-Jacques Rousseau i Donatien Alphonse François de Sade na prvi su pogled nespojivi ili čak suprotstavljeni autori. Međutim, ne samo zbog zajedničkog im povijesnog, društvenog, filozofskog i literarnog konteksta – osamnaestostoljetnog prosvjetiteljstva i predrevolucionarnog vremena – nego i zbog inherentnih elemenata njihovih djela, komparativna analiza i interpretacija Rousseaua i De Sadea iznosi na vidjelo bitne dodirne točke između ove dvojice mislitelja. Tome će biti posvećeno ovo izlaganje, pri čemu će se, među ostalim, nastojati objasniti zašto se obojicu može smatrati i prosvjetiteljima i protivnicima prosvjetiteljstva.

IVANA KNEŽIĆ

Odjel za filozofiju, Sveučilište u Zadru

Čovjek kao (ne)društveno biće

Dok je u antičkoj i srednjovjekovnoj misli čovjek bio shvaćen kao *zoon politikon*, društveno biće po svojoj naravi, u modernoj filozofiji događaju se određene promjene, pa tako za Thomasa Hobbesa čovjekova društvenost nije više njegova naravna karakteristika, već je ona umjetni proizvod. U našem izlaganju pokazat ćemo u čemu se, prema Hobbesu, sastoji čovjekova nedruštvenost i po čemu se čovjek razlikuje od drugih, društvenih životinja te na koji način on može postati društvenim bićem. Također, želimo ukazati i na određene metafizičko-antropološke pretpostavke ljudske nedruštvenosti, kao i na neka proturječja u koja se misao britanskog filozofa zapliće, a koja se javljaju kao posljedica njegova shvaćanja ljudske naravi i ljudske društvenosti.

ZDENKO KODELJA
Pedagoški institut, Ljubljana

Rousseauovo razumijevanje pojmova *patria* i *nacija*

Rousseau razumije pojam *patria* kao ekvivalent za izraz *republika*, a *patriotizam* kao *ljubav prema domovini*. Ta ljubav je za njega neka vrsta političke ljubavi, ljubav prema zajedničkoj slobodi, što znači prema našoj slobodi i prema slobodi naših sugrađana. Zato tamo gdje nema slobode nema ni domovine; postoji samo zemlja. Temelj domovine Rousseau vidi u odnosima između države i državljana te u načinu življenja, koji je u skladu sa zakonima. Zato je ljubav prema domovini ljubav prema slobodi i zakonima. No, za Rousseaua, kako upozorava Viroli, ljubav prema domovini ipak nije samo politička ljubav, nije samo ljubav prema slobodi i zakonima, nego i vezanost za određeni način života, za kulturu, običaje, jezik, religiju, itd. I upravo u naglašavanju takve vezanosti neki kritičari vide put koji je vodio – ili bi mogao voditi – Rousseaua od patriotizma u nacionalizam.

VLADIMIR KOLARIĆ

Fakultet dramskih umetnosti, Univerzitet umetnosti u Beogradu

**Priroda, društvo i politika
u romanu *Douglas Tweed* Irine Aleksander**

Irina Aleksander (1900.–2002.) ruska je emigrantica koja je ostavila značajan trag u međuratnoj hrvatskoj i jugoslavenskoj kulturi i politici, i to kao spisateljica, prevoditeljica, domaćica ljevičarskih salona te aktivna suradnica i financijerka tadašnjih ljevičarskih krugova. Drugi svjetski rat i poslijeratni period provodi u Americi, i dalje kulturno i politički aktivna, dok joj je suprug obavljao značajne poslove pri Ujedinjenim narodima i UNESCO-u. Na primjeru analize njenog romana *Douglas Tweed: život i dostignuća*, objavljenom 1925. u Sovjetskom Savezu (a u Hrvatskoj 2011.), pokušat ćemo odrediti društveno-političke, ideološke, ali i estetske stavove koji su autoricu vodili u političkom djelovanju i umjetničkom stvaralaštvu. Njeni pogledi, izrazito aktivistički usmjereni, tiču se temeljnih političkih i socijalnih problema vijeka, s naglaskom na ideji slobode.

TINA MARASOVIĆ

Osnovna škola »Kman Kocunar«, Split

Odgoj danas za društvo sutra

Svako doba nosi svoje obrazovne probleme, ali svako doba također pronalazi svoja rješenja. Za Rousseaua je čovjek po prirodi dobar, razuman i slobodan te stoga dijete treba pustiti da se razvija u skladu s njegovom prirodom, a učiti treba u prirodi i od prirode. Tako će se razviti ljudi zdrava tijela i duha sposobni da stupe u odnose istinske građanske slobode, jednakosti i ravnopravnosti. Rousseau traži sredstva kojima će ostvariti svoj ideal ličnosti, na koji će način čovjek koji se rađa u feudalizmu postati građanskim. I premda njega već odgaja sama priroda, čovjek se mora i obrazovati, da bi postao prirodan, tj. razuman. Danas je sve veća potreba za cjeloživotnim učenjem, a u tome možemo biti uspješni samo ako učenike naučimo »kako učiti«. Često čujemo tu frazu, ali se postavlja pitanje optimalnog sredstva. Koji su problemi hrvatskog obrazovnog sustava? Što je uzrok 36. mjesta Hrvatske na listi koja pokazuje stupanj čitalačke pismenosti? Ako su nam učenici navikli na činjenicu da svako pitanje ima samo jedan odgovor, a pitanja i zahtjeve postavlja samo učitelj ili općenito samo »autoritet«, kakvo društvo možemo očekivati? Želimo li demokratsko društvo, potreban nam je i odgoj za demokraciju, ali da bi se on ostvario potrebni su »demokratski« uvjeti. Ovim izlaganjem pokušat ćemo odgovoriti na pitanja čemu se treba »vratiti« današnji čovjek i čemu se treba »vratiti« odgoj našeg doba.

SUZANA MARJANIĆ

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

Krležina skepsa spram rousseauovskoga idealizma ili rat svih protiv svih

Što se tiče ideosfere 18. stoljeća, u svakom slučaju Krleži je bliži Voltaire od Rousseaua, prema kojemu »ostaje sumnjičav« (Žmegač 1986:23). Navedeno pokazuje npr. Krležina negacija rousseauovskoga idealizma na primjeru vučjega mentaliteta *Vučjaka* (1923): *homo homini lupus* (Plaut, Thomas Hobbes), *bellum omnia contra omnes* (Thomas Hobbes). Upravo u tome kontekstu možemo iščitati Hadrovićevu negaciju Horvatova bijega na selo, negaciju Rousseauova zagovora povratka prirodi za kojega podsjeća kako ga je objavio »Hrvatski pedagoški zbor osamdeset i treće ili devedeset i treće«. Pritom u konceptu Krležine antitetičke vrteške, poslužimo se Lasićevom teorijskom metaforom, Hadrovićeva je negacija Rousseauove vjere u prirodnu dobrotu čovjeka izrečena u kontekstu njegove negacije anarhoidne snage zelenoga kadra čiji slom Krleža nikada nije prežalio. I nadalje slijedom Krležine antitetičke vrteške: i dok u dijaloškom eseju *Razgovor o demokraciji* (1960) Rousseauov koncept demokracije lice A određuje kao »baticu demokracije«, lice B (koje očito dijeli Krležin *glas*, u Genetteovu određenju) određuje kao »fantom«, »prost čarobnjački trik«. Odnosno, kao što je Nietzsche atribuirao Rousseaua kao »otrovnoga pauka duše, tarantelu«, na što nas Matoš podsjeća u eseju *Dvjestagodišnjica Jeana-Jacquesa Rousseaua* (Vijenac, 1912).

IVAN MARKEŠIĆ

Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«, Zagreb

Civilna religija

Od J.-J. Rousseaua do N. Luhmanna i H. Kunga

Autor u svome izlaganju polazi od Rousseauova određenja »civilne religije« kao zasebne religije, odvojene od druge dvije religije – od *religije čovjeka* i *klerikalne* (svećeničke) *religije* te temeljem tog određenja analizira na koji način tu Rousseauovu ideju (francuske) *civilne religije* u svojoj teoriji sustava razrađuje Niklas Luhmann koji govori o (njemačkoj) *civilnoj religiji* u smislu proklamiranih *temeljnih vrijednosti* (*Grundwerte*) suvremenoga njemačkog društva, odnosno u smislu temeljnih *vrijednosnih ideja* (*Wertideen*) kodificiranih u postojećemu njemačkom ustavu, a sve opet kroz prizmu diferenciranja modernih europskih društva na pojedinačne/parcijalne sustave kao što su gospodarstvo, politika, ekonomija, pravo, obrazovanje, religija itd. Uspoređujući Rousseauova i Luhmannova shvaćanja o *civilnoj religiji* kao shvaćanja o »europskoj« civilnoj religiji, koja su opet suprotna shvaćanjima o »američkoj« civilnoj religiji o kojoj govori Robert N. Bellah, autor u ovom izlaganju nastoji također pronaći odgovor na pitanje bi li temeljem etabliranih parcijalnih civilnih religija (europske i američke) bilo moguće teoriju *svjetskoga etosa* (*Weltethos*) Hansa Kunga promatrati kao teoriju »svjetske civilne religije« koja izlazi iz okvira (europske i američke) kršćanske teološke i filozofske misli i koja svoje utemeljenje nalazi, između ostaloga, i u postojećim živućim nekršćanskim svjetskim religijama.

NEDILJKO MATIĆ

Hrvatski Crveni križ, Zagreb

Razumijevanje političke i prirodne slobode u društvenom ugovoru

Glavni problem koji se javlja u modernom demokratskom društvu je kako konstituirati slobodnu zajednicu ljudi, koja bi bila istinski ljudska, uz to izbjegavajući zla koja su inherentna svakom društvu koje počiva na ugovoru ili konvenciji. To je pitanje koje se postavlja s obzirom na *Društveni ugovor*. Onemogućeno nam je da se vratimo u jednostavnost i sreću prirodnog stanja, ali nam je otvoren put koji vodi u slobodu, a taj put mi možemo slijediti. Dospjevši do te točke, tumačenje se nedvojbeno nalazi na teškom i skliskom terenu. Određenje slobode ne očituje se u odvratanju od te ideje slobode, nego u slobodnom prihvaćanju tih načela. Zakon mora biti prihvaćen općom voljom svih, u volji države. Država prihvaća pojedinca u njegovoj cjelini i bez ograničenja. Ona se ograničava na to da pojedinca podvrgne obvezi koju on smatra pravednom i nužnom te koju, prema tome, prihvaća kako zbog nje tako i zbog svog interesa za dobrobit zajednice.

ŽELJKA MATIJAŠEVIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

**Rousseauovo poimanje sućuti:
suvremene perspektive**

Razmotrit će se, ponajprije, temeljan značaj sućuti u Rousseauovim spisima, posebice u *O podrijetlu nejednakosti među ljudima* (*Le Discours sur l'inégalité*), utjecaj na posttrusoovsku filozofiju, da bi se, naposljetku, Rousseauovo shvaćanje sućuti kao urođene čovjeku dovelo u vezu sa suvremenim psihoanalitičkim i neuroanatomskim teorijama. Pri tome se misli na suvremena razmatranja empatije kao i urođene, a ne samo stečene osobine. Također će se razmotriti popularno-znanstveni pojmovi poput »amygdelinquents«, kao i društvene i psihološke implikacije uvođenja takvih kategorija.

IVAN MOLEK

Zagreb

Perfekcioniranje diskurza

*Ogled o podrijetlu jezika i
prijepor o situaciji »nakon dekonstrukcije«*

Ovo izlaganje želi analizirati prijepor o situaciji »nakon dekonstrukcije« (S. Weber, *Mass Mediauras*). Naime, nakon opravdano utjecajnog čitanja što ga je J. Derrida bio izložio u *O gramatologiji*, čitatelj te studije lako je mogao steći dojam kako je cijela jedna filozofijska tradicija refleksije o jeziku »između Platonova *Fedra* i Hegelove *Enciklopedije*« (a ne samo Rousseauov *Ogled o podrijetlu jezika*) zapravo doživjela svoj »veliki Lisabonski potres«. Takav dojam potrebno je sada, »nakon dekonstrukcije«, provjeriti čitanjem onih refleksija o jeziku koje se izriječom ili prešutno pozivaju na tu novonastalu (post)seizmičku tradiciju. U tome smislu recentni radovi S. Webera (npr. »And When Is Now? On Some Limits of Perfect Intelligibility« ili studija *Benjamin's-abilities*) pokazuju se dragocjenim za uvid u eventualno perfekcioniranje diskurza o Rousseauovoj ostavštini.

MINA OKILJEVIĆ

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

**»Human-rightism«:
rusoovsko ili anti-rusoovsko nasljeđe?**

Autorica nastoji pokazati da su suvremene rasprave o ljudskim pravima i borbe za njihovo ostvarenje umnogome različite od Rousseauovih intencija, premda se upravo njega smatra rodonačelnikom modernog koncepta prava čovjeka. Prvi argument u prilog toj tezi ogleda se u činjenici da suvremeni svijet poznaje ljudska prava prije svega u formi političke korektnosti i transformacije prava čovjeka u prava određenih grupa ljudi, čime se zamagljuje izvorni smisao Rousseauovog stava o čovjeku koji se rađa slobodan a svuda je u okovima (to više nije čovjek nego žena, dijete, veteran, osoba s posebnim potrebama, pripadnik LGBT populacije, itd.). Drugi i svakako problematičniji argument jest mogućnost da se rusoovski »povratak prirodi« protumači kao upravo suprotan suvremenim tendencijama proširenja opsega ljudskih prava, budući da tek civilizacijski napredak uopće čini mogućim nešto poput »prava obespravljenih«.

Suverenost kao nomos politike: Rousseau i Schmitt

U izlaganju se tematizira problem suvremenoga »utemeljenja« političkoga u doba tehnokratskoga depolitiziranja svijeta kao globalnoga poretka neoliberalne paradigme ekonomske racionalnosti kapitalizma. Pritom se pokazuje da Rousseauovo zasnivanje modernoga demokratskoga poretka kao događaja apsolutne suverenosti naroda postaje na ishodu modernoga doba u Schmittovom pojmu političkoga preokrenuti nomos same politike kao djelovanja s onu stranu »društvenoga ugovora« i »prirodnoga stanja«. Između tijela suverene države u moderno doba i biopolitičkoga tijela neoimperijalnoga poretka danas nalazi se raspuklina onoga političkoga u svojoj načelnoj nesvodivosti. Unatoč različitim pokušajima obnove ideje moderne suverenosti nacija-država na načelima novovjekovnoga pojma autonomije subjekta djelovanja, na djelu je radikalni obrat političkoga samoga. Umjesto nesvodivosti samoga fenomena politike pred drugim fenomenima kao što su religija, umjetnost, kultura, znanost, suvremeno je doba kraja ideologija određeno preinakom pojma suverenosti s onu stranu modernoga označavanja vladavine i moći autonomnoga subjekta. Niti je na djelu povratak društvu u smislu stvaranja novih konsenzualnih odnosa subjekata/aktera globalnoga poretka, niti se radi o povratku prirodi u smislu obnove ideje esencijalnoga i onoga realnoga protiv konstruktivističkih utopija/distopija prosvjetiteljstva i kasne moderne. Filozofijsko promišljanje odnosa između dva bitno različita i, paradoksalno, bliska načina razumijevanja temeljnoga problema konstrukcije zajednice u moderno doba (Rousseaua i Schmitta) nastoji artikulirati temeljnu postavku i njezinu argumentaciju polazeći od toga da je suvremeno doba koje određuje prijem oko suverenosti kao nomosa politike ujedno nestanak društva i nestanak prirode u novovjekovnome shvaćanju metafizičkoga sklopa. Taj događaj određuje primat biopolitike, koja »prirodu« društvenih utopija/distopija svodi na totalni tehno-znanstveni razvitak kognitivnoga kapitalizma. Problem suverenosti ne pokazuje se danas više samo kao temeljni problem demokratske politike u doba »umreženih društava«, nego kao problem sudbine čovjeka i njegove slobode kojoj političko od samoga iskona grčke demokracije bitno pripada.

LIVIA PAVLETIĆ

Centar za filozofiju medija, Zagreb

Glazba – jezik za koji valja posjedovati rječnik

Rijetka su u povijesti filozofije djela koja eksplicitno problematiziraju odnos glazbe i napredovanja ljudske civilizacije. J.-J. Rousseau se ne bavi glazbom da bi o njoj pisao lijepe traktate ili da bi pokazao još jednu dimenziju svoje univerzalnosti – Rousseau je govorio glazbom. Objašnjavao je svoj koncept jezika i eksplicirao ga na glazbi.

Sigurno je da neka Rousseauova rješenja neće zadovoljiti stroge muzikološke znanstvene pristupe. No jednako je tako važna činjenica da je Rousseau odškrinuo vrata mediološkim analizama snage i utjecaja glazbe, odnosno uloge i mjesta medija glazbe u suvremenim globalnim kretanjima ljudske zajednice.

Rousseauove analize odnosa glazbe i slikarstva, govornog jezika i glazbe, njegovi prilozi razumijevanju povijesti nastanka glazbe – posebno se čine inspirativnima za filozofijski pristup koji ne može i ne želi odustati od cjeline.

U tom kontekstu njegovana Rousseauova misao o glazbi za koju valja posjedovati rječnik vrata su kroz koja se ulazi u bit filozofijskoga govora o glazbi.

ZDRAVKO PERIĆ

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

Politička psihologija Rousseauova »plemenitog divljaka«

Svi teoretičari društvenog ugovora pretpostavljaju logičku podjelu između prirodnog i društvenog stanja. Oni govore o ljudima koji žive u prirodnom stanju, koji se udružuju i dogovaraju kako bi stvorili društvo. U tom smislu, bilo je važno definirati čovjeka i odrediti njegova prirodna obilježja. U 17. i početkom 18. stoljeća važno je gledašte o tome kako je ljudska priroda nalik prirodi pripitomljenih životinja. Hobbes je govorio da je ljudski život »osamljenički, siromašan, prljav, težak i kratak«. Odnos između prirode i društva bio je predmetom mnogih znanstvenih rasprava. Hobbes je smatrao da je društvo dobro i da prirodu treba napustiti. Nasuprot Hobbesovu mišljenju, Rousseau je smatrao prirodu dobrom, a društvo koruptivnim. Rousseau je s Hobbesom isticao samotnu egzistenciju svojstvenu prirodnom čovjeku, ali se nije slagao s njim o pitanju jednakosti. U djelu *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima* započinje tekst rasprave distinkcijom između dviju vrsta nejednakosti. Prva se vrsta odnosi na prirodnu nejednakost, osobito na razlike između ljudi u snazi i inteligenciji. Druga se odnosi na umjetnu nejednakost koja je obilježje organiziranog društva. On pokušava objasniti upravo umjetnu nejednakost. Umjesto da bude siromašan, gladan ili životinjski, Rousseauov je samotni prirodni čovjek bio bogat, sretan i slobodan. Ljudski su poroci nastali tek nakon što su ljudi počeli stvarati društva i razvijati umjetne nejednakosti koje društvo implicira. U tom slijedu Rousseau će konstituirati drugačiji društveni ugovor od svojih prethodnika i ponuditi drugačije poimanje društva.

ZVONKO POSAVEC

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

Prijeporni Rousseau

Ne samo da su mišljenja o Rousseauu izrazito različita nego je i cjelokupna njegova politička filozofija obilježena ekstremnim stavovima. Neki ga smatraju perjanicom Francuske revolucije, a drugi ga vide kao prethodnika totalitarizma 20. stoljeća. Neki vide u njemu usamljenog šetača, a drugi utemeljitelja principa nove političke zajednice koja počiva na slobodi i jednakosti. Autor će u svojem izlaganju pokušati dati noseće jedinstvo njegovog djela.

IGOR PRIBAC

Filozofski fakultet, Sveučilište u Ljubljani

Rousseau i kontraktualizam

Rousseaua se često spominje kao čuvenog autora teorije društvenog ugovora. To da se baš njega često izabire kao amblematsku figuru klasičnog političkog kontraktualizma možda je uzrokovano time što je njegova teorija za mnoge najprihvatljivija zbog njezine blizine demokratskom uređenju. Međutim, Rousseauova teorija ugovora zapravo mnogo duguje prije svega Hobbesu, a i Lockeu. Kako prolaze te tri teorije s obzirom na liberalnodemokratske premise našeg aktualnog političkog uređenja? U svom referatu analizirat ću osobitosti tih triju teorija društvenog ugovora i odrediti mjesto Rousseauove teorije. Pri tom ću pokušati ponuditi odgovor na pitanje o njihovom utjecaju na tekst francuske *Deklaracije o pravima čovjeka i građanina* (1789.).

MOJCA RAPO-WAITE

Gimnazija Karlovac

Rousseau između prošlosti i suvremenosti

U uvodnom dijelu razmatrat ću interdisciplinarnim načinom moguće pristupe Rousseauovoj filozofiji. Sama interdisciplinarnost potvrđuje tako aktualnost njegove misli, koju ću razmotriti ne samo iz filozofskog već iz šireg kulturološkog, antropološkog i pedagoškog aspekta, kao i iz aspekta filozofije odgoja, ali imajući na umu i suvremenu teoriju književnosti.

Ovaj okvir omogućuje iščitavanje Rousseauove filozofije iz aspekta feminističke filozofije i feminističke epistemologije, koje zrcale ambivalentnost i složenost njegove filozofije, kao i rascjep same filozofije prosvjetiteljstva i preteče romantizma. Proturječja i kompleksnost Rousseaua, kao osobe i filozofa, iz aspekta kako feminističkih tako i psihoanalitičkih interpretacija okvir su za tezu da je spolna i rodna ravnopravnost temelj za razvoj demokratskog odgoja. Ovu tezu razmatrat ću iz same Rousseauove filozofije odgoja, s jedne strane, te iz očista suvremenih tumačenja, s druge strane.

Na kraju, ali ne i najmanje važno, implikacije gorenavedenog aplicirat ću na kontekst sadašnjice, primjerice, filozofije medija.

RAUL RAUNIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Rousseauova povijesna antropologija slobode

Izlaganje nastoji obrazložiti:

- a) Rousseauovu ideju slobode kao poveznice i finalnog jamstva cjelovitosti njegova djela;
- b) Rousseauov dvoznačni stav prema napretku i teodiceju ljudskog samopostavljanja;
- c) moralnu slobodu kao povijesnu manifestaciju ljudskog i pomirenja pojedinca i zajednice.

KATARINA RUKAVINA

Rijeka

Ideja odgoja u društvu spektakla

Aktualnost Rousseauove misli

Ukoliko je odgoj prva praksa filozofije te stoga svaka filozofija prosvjetiteljstvo, postavlja se pitanje kako stvar stoji s odgojem u vremenima krize filozofije. Pod krizom filozofije ovdje mislimo na radikalno preispitivanje povjerenja u napredovanje spoznaje i čovječanstva da pod vodstvom uma preuzme sudbinu u svoje ruke. Budući da je um, kao nešto od prirode različito (subjekt se oblikuje samo u procesu izdvajanja iz prirode i ovladavanja prirodom), ujedno i moment prirode (čovjeku prirodno dan u svrhu samoodržanja), u razdoblju prosvjetiteljstva, kada se taj moment potpuno potiskuje dokidanjem ovisnosti o prirodi (ovladavanjem prirodom i jastvom po racionalnim principima), kultura se pokazala kao barbarstvo. Mnogo prije Nietzschea, Benjamina, Horkheimera i Adorna, jedan od najvećih filozofa prosvjetiteljstva J.-J. Rousseau temeljno stajalište svoje cjelokupne filozofije izvodi iz iste teze – napredak je nazadak. Pretjerana vjera u ljudski razum, dakle, kao osnovna karakteristika prosvjetiteljstva, pa onda i moderne, od samih početaka krije u sebi inherentnu proturječnost koja dovodi do prvih implicitnih postmodernih impulsa. Odatle se tzv. »dijalektika prosvjetiteljstva« najočitije konstituira upravo u misli J.-J. Rousseaua. Usprkos tome, Rousseauova kritika kulture ne dovodi u pitanje umnost kao takvu, što se očituje u njegovoj filozofiji odgoja, odnosno politike. U vezi s tim, rusooovski pojam »prirodnog« nalazimo usporedivim s pojmom »istinolikosti« koji zagovara A. Badiou u svom *Manifestu za filozofiju*.

SLOBODAN SADŽAKOV

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Rousseau i problem egoizma

U radu se razmatraju aspekti Rousseauova shvaćanja egoizma, prije svega oni koji su vezani za njegovo naglašavanje historijske dimenzije ovog problema, uključujući i ekonomske razloge etabliranja tog djelatnog principa kao važnog dijela građanske reprodukcije života. Među ostalim, analizira se kontekstualna povezanost egoizma s važnim određenjima Rousseauova djela kao što su ljudska priroda, prirodno pravo, opća volja, itd., te razlika između Rousseauova pogleda na ovaj problem u odnosu na druge važne mislitelje kao što je recimo Hobbes. U izlaganju ćemo istaknuti da francuski mislitelj, na osnovi ključnih postavki svoje praktičke filozofije, ukazuje na historijsku uvjetovanost i mogućnost nadilaženja egoističkog djelovanja, te nastoji otvoriti put višestranom praktičkom oslobađanju potencijala slobode u njenom političkom, moralnom i pravnom smislu.

ŽELJKO SENKOVIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Razvoj modernog subjektivizma: Rousseau i Kant

Rousseau je u svijet deizma 18. stoljeća vratio temeljno augustinovsku ideju da su ljudi sposobni za dvije ljubavi i dva osnovna usmjerenja volje. S tom tezom je često uznemiravao prosvjetitelje. Uz to, ideja o obnovi veze s prirodom je primarno bijeg od proračunate ovisnosti o drugome, o sili mnijenja i ambicija koje to mnijenje stvara, i to kroz neku vrstu poravnanja razuma i prirode. No, pitanje je da li je to dostatna interpretacija, budući da je Rousseau izvorišna točka velikog dijela suvremene kulture i filozofija sebezopitivanja. On crpi iz antičkih izvora, ali razvija subjektivizam modernog moralnog shvaćanja za stupanj dalje, što je uvjetovalo njegovu utjecajnost. Kant pak gradi temelje subjektivizacije ili internalizacije moralnih izvora, koje je postavio upravo Rousseau. Kako danas misliti navedene Rousseauove teme, te što nam otkriva njegov utjecaj na Kanta – polazne su točke mog izlaganja.

MAJA SOLAR

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

Problem vlasništva i individualizma

Rousseauova promišljanja vlasništva nisu jednoznačna. Prateći konceptualizaciju vlasništva od, pomalo militantnog, opisa iz *Rasprave o nejednakosti*, preko »umjerenije« konceptije iz *Društvenog ugovora*, te opet radikalnije postavke o kolektivnom vlasništvu iz *Nacrta ustava za Korziku* i drugačijih pasaža i uvažavanja vlasništva iz *Emila* i *Rasprave o političkoj ekonomiji*, pokušat ćemo pokazati na koji način ideja individualizma figurira u Rousseauovom mišljenju. Propitivat ćemo koncepciju pojedinca u kojoj je bitno to da je on vlasnik sebe samog, a što čuva i blizina pojmova vlastitost-vlasništvo (ili *sopstvo/svojstvo-svojina*). Kako su pojmovi *individue* i *vlasništva* u bitnoj vezi tematizirat ćemo putem komparacije mislitelja koji zauzimaju individualističke pozicije (Hobbes i Locke), koje su u korijenu političke teorije posjedničkog individualizma (Macpherson), ali i putem Rousseauovih putanja mišljenja vlasništva, pojedinca, komunalnog Ja, društva, razlike *amour de soi-même* i *amour-propre*. Pokazat će se da Rousseau odstupa od klasičnih individualističkih teorija koje su pretpostavke liberalizma, ali i od marksističkog puta. Iako je Rousseau baštinik jedne od dvije socijalističke struje (G. M. Tamás), on ostaje mislitelj egalitarnosti, a ne kritičar političke ekonomije.

GORAN SUNAJKO

Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb

Rousseauovo razlikovanje *volonté générale* i *volonté de tous* kao pretpostavka istinskoga shvaćanja demokracije

Recentne rasprave u području filozofije politike i političke teorije pokazuju kako je suvremeno određenje političkoga, pa tako i demokracije kao njezinoga temeljnog supstrata, u krizi. U suvremenome se shvaćanju demokracije, koja se svela uglavnom na postupak većinskog načela odlučivanja, krije opasnost »tiranije većine« na koju je, još prije Tocquevillea, u svojoj političkoj teoriji ukazao Jean-Jacques Rousseau uvodeći razdvajanje dviju volja u konstituiranju političke zajednice: *volonté générale* i *volonté de tous*. Dok prva, na ispravan način, uključuje sve dionike političke zajednice u vršenju suverene vlasti, jer je jedino na taj način ostvariva istinska demokracija, druga, koja označava zbroj partikularnih volja (*volonté particulière*), ne postiže potrebno jedinstvo, već zbog toga što zbroj privatnih interesa otvara put »tiraniji većine«. Na taj način, Rousseauovo presudno razdvajanje dviju volja suvremenim porecima omogućuje vraćanje izvornome smislu demokracije koja nije volja većine nego sudjelovanje svih u političkome odlučivanju i zakonodavnome postupku.

GORDANA ŠKORIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Značaj Rousseaua za estetiku

Cassirer u *Ogledu o čovjeku* ustvrđuje da tek s Rousseauom i Goetheom prestaje razumijevanje umjetnosti kao mimesisa, te se ističe ono karakteristično u umjetnosti što nije oponašanje stvari nego reprodukcija našeg unutrašnjeg života. Utoliko je utjecaj Rousseaua na Kanta, tj. razumijevanje umjetnosti preko paradigme ekspresije, vrlo značajan. Nadalje, utjecaj je dodatno vidljiv i u tematiziranju prirodno lijepoga, što preko Schellinga možemo pratiti do u dvadeseto stoljeće kod Blocha. Kod Herdera, u romantici, značajan je utjecaj Rousseaua na isticanje emocija, što se u suvremenim raspravama sve više tematizira, primjerice u knjizi *Feeling in Theory. Emotion after the »Death of the Subject«* autorice Rei Terada (2001).

IVA ŠOKIČIĆ

Zagreb

**Ideja i kritika društva –
od republikanizma do kritike civilizacijske represije**

U svom ću izlaganju, u osnovnim crtama, razraditi samu ideju društva i države, s posebnim naglaskom na kulturu, društvene vrijednosti, jednakost i prava. Težište izlaganja bit će na komparaciji Rousseauovih teza i ideja s kritikama odabranih relevantnih mislilaca. Od kontraktualistićkih filozofa odabrala sam Hobbesa, kao u mnogoćemu Rousseauova oponenta, od zagovornika humanizma i kritićara privatnog vlasništva te moći kapitala odabrala sam Marxa, a naposljetku i Freuda kao interpretatora civilizacije i kulture u širem smislu, kao neprirodne tvorevine, nepomirljive s ljudskom prirodom.

U prvome ću dijelu objasniti shvaćanje i tumaćenje ćovjeka u kontekstu prirodnog stanja i prirodnih zakona te ukazati na razlike, no i sličnosti kod navedenih filozofa. Drugi će dio, u nastavku na to, biti fokusiran na ćovjeka, njegovu prirodu, porive i život u društvenom stanju, na ćovjeka podređenog civilizacijskim normama. Zatim ću prijeći na koncepte slobode i jednakosti te pitanje njihove ozbiljivosti, gdje će mi smjernice biti Rousseauova i Marxova filozofija. Konaćno ću dati pregled i mišljenje o koncepciji i problematici društva, nejednakosti te politićkim sistemima.

FULVIO ŠURAN

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Promišljanje o političkoj slobodi u Rousseaua

Mnogostrukost tema koje je J.-J. Rousseau obradio, kao i kompleksnost i problematičnost njegove misli, mogu nam objasniti proturječnosti određenih argumentacija. Radi se o nejasnoćama i neodređenostima koje ništa relevantno ne oduzimaju širini njegovih perspektiva. No, zasigurno su te proturječnosti doprinijele obradi nekih međusobno divergentnih, oprečnih tumačenja i razvoju suprotnih društveno-političkih stajališta.

Nije, dakle, čudno to što je Rousseau, koji je općenito prihvaćen kao radikalni mislilac, prethodnik nadolazeće Francuske revolucije i osnivač buduće europske (liberalne) demokracije, istovremeno prihvaćen i u svojevrsnoj antitetičnoj, suprotnoj perspektivi kao inspirator one, isto tako moderne, demokracije koju definiramo kao totalitarnu. S obzirom na to, on se pokazuje i kao predvodnik znanstvenog socijalizma.

Moje izlaganje pokušava ukazati na tu ambivalentnost Rousseauove misli, prikazujući je kao izvor iznimne plodnosti za cjelokupnu modernu političku misao, koju on zasigurno utjelovljuje, te raskrižje europske misli, što svjedoči o njegovoj nesumnjivoj aktualnosti.

NIKOLA TADIĆ

Metalurški fakultet u Sisku, Sveučilište u Zagrebu

Srce i um, razum i osjećaji

Pjesničkim izričajem o Rousseauu i Augustinu

Na tragu ranijih knjiga, *Filozofski seminar* i *Zagrebačka filozofska škola*, i ovdje o J.-J. Rousseauu pišem na pjesničko-filozofski način. O njegovom djelu i vremenu govorim ispovjedno, o logici subverzivnog srca i uma. Pišem o polemici Voltairea i Rousseaua, jedinstvenim filozofskim egzistencijama i njihovim djelima koja su odredila doba prosvjetiteljstva.

Povezujem vremena kataklizmi i naviještanja rasula starih sustava u *Ispovijestima* Aurelija Augustina s naviještanjem novih vremena i novog čovjeka iz *Društvenog ugovora*, *Emila* i *Ispovijesti* J.-J. Rousseaua.

Neujednačenim, drukčijim, pjesničkim izričajem govorim o svjetlu i tami njihovih života. Obrćući njihove nepripitomljene riječi i misli, želim učiniti prozirnim ono bitno u njihovim djelima. I sam šetač šumama, izmiren humanum i priroda, poput Rousseaua, sabran i uznemiren, u strahu i radostan, promatrač i akter svijeta koji se mijenja i kojeg, nadam se, dohvaćam.

MARKO TRAJKOVIĆ

Pravni fakultet, Univerzitet u Nišu

O jednakosti do zakona

Jednakost kao vrijednost u današnje je vrijeme potpuno prihvaćena kao temelj svake države koja se želi nazvati demokratskom. Problemi nastaju kad se ne načini razlika između *jednakosti pred zakonom*, što je u najvećem broju zemalja danas postignuto, i *jednakosti do zakona*, što ipak danas nije dostignuto u najvećem broju zemalja.

Jednakost pred zakonom u odnosu na jednakost do zakona predstavlja čistu formu. Sadržajni dio tako shvaćene jednakosti čini zapravo jednakost do zakona, koju moraju osigurati društvo i država, posebno oni koji se žele nazvati demokratskima.

Jednakost do zakona predstavlja onu početnu vrijednost koju društvo i država prema svojim građanima moraju istaknuti, njegovati i zaštititi. Ipak, jednakost do zakona nije do kraja ustanovljena kao vrijednost, zbog čega suvremene demokratske države, kako se žele same nazvati, više »hramlju« no što su jamac »uspravnog hoda« svojih građana.

**Povratak čovjeka prirodi i samom sebi –
od Rousseaua preko Sorela do Fromma**

»Čovjek se rađa slobodan, a ipak je svugdje u okovima« – početak *Društvenog ugovora* oslikava Rousseauovu težnju za analizom i razrješenjem proturječnosti u predvečerje Francuske revolucije. Zastarjeli režim, rušenje dogmi, smrt natprirodnog i razvoj racionalizma neizbježno vode reformama, ali uz nemale otpore. Iako Rousseau tome suprotstavlja drugu »proturječnost« – kako je čovjek po prirodi dobar, ali je društvo pokvareno – on ipak ohrabruje izmučene umove i povijesne tokove te povezuje prosvjetiteljstvo s novim dobom razvoja društva i tehnologije. Taj će razvoj, ukazuje nešto kasnije Georges Sorel, izroditi drugu iluziju progresa koji rješava sve probleme i, premda kritički gleda na djelomičnu »naivnost« u Rousseaua, slaže se s njim u pogledu nužnosti približavanja razuma prirodi i obratno. Rousseau je univerzalizirao ideju spasenja (putem razvoja i prirode) i za obične ljude, uz poruku da ljudsku prirodu valja (stalno i iznova) otkrivati. Rousseau, kao poruku budućim generacijama, sintetizira moralno i prirodno, kritizira dekadentnu kulturu i društvo, uzdižući načela slobodne volje i stvaralaštva. Ukoliko uz Sorela, koji dodatno razmatra iluziju neometanog razvoja i položaja prirodnog čovjeka u nasilnom i »natprirodnom« društvu, stavimo i izrazitog humanista – Ericha Fromma – dobivamo zanimljivu razumsku liniju promišljanja društva i položaja čovjeka u njemu; čovjeka za kojeg je povratak prirodi zapravo borba za opstanak prirodnosti i ljudskosti u njemu samom.

Kultiviranje humanosti: Rousseauov koncept čovjeka

Problematikom čovjeka kao političkoga bića, od antike naovamo, bavili su se najraznovrsniji mislioci. Spomenut ćemo samo neke: Platon i Aristotel, na svojstven način Augustin, zatim Rousseau, Kant, Hegel, Berlin i Taylor.

Jean-Jacques Rousseau, kako je poznato, spada među značajnije teoretičare države u dobu prosvjetiteljstva pa i kasnijem razdoblju. Njegova koncepcija čovjeka kao eminentno političkoga bića uključuje, među ostalim, kulturološki-didaktički aspekt kojemu je inherentan etički aspekt kojega se u ovome elaboratu želi pobliže propitati, slijedeći uobičajene, analitičko-sintetičke i komparativne istraživačke uzuse. Nastojat ćemo Rousseauovu koncepciju kultiviranoga čovjeka-građanina propitati djelomice s aspekta aristotelijanskog »građanskog« ideala, a djelomice s aspekta suvremenog ideala u smislu »što znači biti građanin« u dobu u kojem se koncept onog građanskoga sve više promatra pod okriljem kozmopolitizma (K. A. Appiah) te politike priznavanja (G. W. F. Hegel, Ch. Taylor), s jedne strane, te ideala autentičnosti, s druge.

Temeljno pitanje na koje se želi odgovoriti u izlaganju glasi: zatire li suvremeni koncept građanskoga društva ideal autentičnosti ili ga osnažuje? Odgovoriti na navedeno pitanje zahtijeva propitati sadržaj samoga koncepta autentičnosti, dakako, pod okriljem doba u kojem »živimo, mislimo i postojimo« (Augustin), a koje je, prije svega, u moralnom i duhovnom te ekonomskom pogledu označeno snažnom krizom koja ostavlja specifičan biljeg na čovjekovu djelovanju, tako da se suvremeni čovjek sve više počeo »zatvarati u vlastito srce« (Ch. Taylor), bivajući tako stanovnikom »željezne krletke« (M. Weber) i žrtvom »tihog despotizma« (A. de Tocqueville). Ovdje ćemo istražiti genezu navedenih problema i etički je evaluirati.

DRAGICA VRANJIĆ-GOLUB

Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb

**Jean-Jacques Rousseau,
enciklopedizam, znanost i opće dobro**

Rad se temelji na ideji enciklopedizma kao sumi znanja i općega dobra, unutar koje J.-J. Rousseau propituje svoje stajalište. Da li kultura i znanost, ujedno i tehnološki napredak, dokidaju čovjekovu prirodnu dobrotu? U ideji cjeline znanja i cjeline društva, pokorava li se čovjek »samomu sebi« u dosizanju toga zajedništva? Kako obrazovati opću volju za opće dobro?

MIROSLAVA VUČKO

Osijek

Izlazak čovjeka iz samoskrivljene nezrelosti danas

Referat aspirira smještaju ideje iluminizma o biti čovjeka ponad bliske joj ideje autentičnosti aktualne u postmoderni, da bi se istaknula manira *philosophiae perennis*. Neuvjetovanje »krhkih i konfliktnih identiteta« (*etika autentičnosti* Ch. Taylora) i pitanje samostalnosti čovjeka Rousseauova doba promatraju se kao jednako aktualni nekada i danas, kao problemsko pitanje »izlaska čovjeka iz samoskrivljene nezrelosti« (Kant).

U izlaganju će biti riječi o etici priznavanja razlika (J.-J. Rousseau), D'Alembertovu uspjehu u rješavanju spora oko jedne matematske formule, kontrastu ideala Francuske revolucije s »neobećanim« postignućima iste, što će se nadalje razmatrati u kontekstu značenja »ukidanja« prostora (G. Debord) i ispunjenja nekih izabranih povlastica za mase, koje su nekada bile rezervirane samo za one »visoke« po rođenju. Ova će razmatranja biti u službi isticanja značajnosti doprinosa francuskih enciklopedista znanstvenom, etičkom i gospodarskom napretku epohe u kojoj um predstavlja primjenu ideje čovjekova bića na pitanja opstanka-slobode.

IVANA ZAGORAC

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Psihosomatika vrline u doba senzibiliteta

U središte rada postavlja se teza o tijelu kao faktoru u konstrukciji identiteta, koju se razrađuje u vidu njegove povezanosti s moralnošću. Povijesnofilozofijski rad se omeđuje unutar okvira »doba senzibiliteta«, smještenog u drugu polovinu 18. stoljeća. Nakon kratkog osvrtu na navedeno razdoblje i elemente prema kojima se kao njegova ključna karakteristika izdvajaju ekstenzivne analize fenomena senzibiliteta, rad skicira dva prevalentna pravca istraživanja: prvi, situiran unutar medicinskog diskursa 18. stoljeća koji senzibilitet imenuje uzročnikom »živčanih bolesti« te drugi, onaj filozofijski, koji senzibilitet vidi kao instrument za postizanje vrline. Stapanje medicinsko-filozofijskih dijagnoza oprimjeruje se osvrtom na Rousseauovu naslovnu junakinju iz *Julije ili Nove Heloize*. Time se zaključno stvaraju pretpostavke za tematiziranje otkrivanja ili zakrivanja oboljelog tijela, koje upravo vizualno neugodnim znakovima svoje bolesti svjedoči o moralno ugodnim, dapače i visoko poželjnim, karakteristikama osobe.

ADRESAR
SUDIONIKA I SUDIONICA

Sead Alić

Centar za filozofiju medija
Petrovogorska 18
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: sead.alic@phenomedia.org

Boris Beck

Crvenoga križa 9
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: boris.beck.zg@gmail.com

Josip Berdica

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Pravni fakultet
S. Radića 13
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: jberdica@pravos.hr

Marin Beroš

Vinkuran centar 12
HR–52100 Pula
Hrvatska
e-mail: mberos@pilar.hr

Marita Brčić Kuljiš

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Sinjska 2
HR–21000 Split
Hrvatska
e-mail: mbrcic@ffst.hr

Josip Ćirić

Sveučilište u Zadru
Odjel za informacijske znanosti
Ul. dr. F. Tuđmana 24i
HR–23000 Zadar
Hrvatska
e-mail: jciric@unizd.hr

Ivan Dodlek

Kaptol 29
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: ivan.dodlek@zg.t-com.hr

Igor Eterović

Sveučilište u Rijeci
Medicinski fakultet
Katedra za društvene i humanističke
znanosti u medicini
Braće Branchetta 20
HR–51000 Rijeka
Hrvatska
e-mail: igor.eterovic@medri.hr

Heda Festini

Tizianova 35
HR–51000 Rijeka
Hrvatska
e-mail: heda.festini@ri.htnet.hr

Duška Franeta

Fakultet za pravne i poslovne studije
»Dr. Lazar Vrkatić«
Bulevar oslobođenja 76
RS–21000 Novi Sad
Srbija
e-mail: dfraneta@useens.net

Aleksandra Golubović

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet
Odsjek za filozofiju
Sveučilišna avenija 4
HR–51000 Rijeka
Hrvatska
e-mail: agolub@ffri.hr

Marijana Hameršak

Institut za etnologiju i folkloristiku
Šubićeva 42
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: marham@ief.hr

Nevena Jevtić

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Dr. Zorana Đinđića 2
RS–21000 Novi Sad
Srbija
e-mail: nevenja@gmail.com

Hrvoje Jurić

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za filozofiju
Ivana Lučića 3
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: hjuric@ffzg.hr

Ivana Knežić

Sveučilište u Zadru
Odjel za filozofiju
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
HR–23000 Zadar
Hrvatska
e-mail: iknezic@unizd.hr

Zdenko Kodelja

Pedagoški inštitut
Gerbičeva 62
SI–1000 Ljubljana
Slovenija
e-mail: zdenko.kodelja@guest.arnes.si

Vladimir Kolarić

Univerzitet umetnosti
Fakultet dramskih umetnosti
Bulevar umetnosti 20
RS–11070 Novi Beograd
Srbija
e-mail: vladkol@sezampro.rs

Tina Marasović

Šibenska 3
HR–21000 Split
Hrvatska
e-mail: tina.marasovic@gmail.com

Suzana Marjanić

Institut za etnologiju i folkloristiku
Šubićeva 42
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: suzana@ief.hr

Ivan Markešić

Institut društvenih znanosti »Ivo Pilar«
Marulićev trg 19/2
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: ivan.markesic@pilar.hr

Nediljko Matić

Hrvatski Crveni križ
Crvenog križa 14
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: clementia@hck.hr

Željka Matijašević

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za komparativnu književnost
Ivana Lučića 3
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: zmatijas@ffzg.hr

Ivan Molek

Martijanečka 17
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: ivan.molek@zg.htnet.hr

Mina Okiljević

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Dr. Zorana Đinđića 2
RS–21000 Novi Sad
Srbija
e-mail: mininaadresa@gmail.com

Žarko Paić

Sveučilište u Zagrebu
Tekstilno-tehnološki fakultet
Baruna Filipovića 28a
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: zarko.paic@ttf.hr

Livia Pavletić

Centar za filozofiju medija
Petrovogorska 18
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: pavleticlivia@gmail.com

Zdravko Perić

Vijenac Gorana Zobundžije 16
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: mislionica@yahoo.com

Ivana Posarić

European Commission
Directorate General for Translation
Library and Terminology Department
Rue de Sandweiler 11
L–5943 Itzig
Luxembourg
e-mail: ivana.posaric@gmail.com

Zvonko Posavec

Hitrecova 3
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: zvonko.posavec@zg.htnet.hr

Igor Pribac

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za filozofijo
Aškerčeva 2
SI–1000 Ljubljana
Slovenija
e-mail: igor.pribac@guest.arnes.si

Mojca Rapo-Waite

Kupska 1
HR–47000 Karlovac
Hrvatska
e-mail: mojcarapo@yahoo.co.uk

Raul Raunić

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za filozofiju
Ivana Lučića 3
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: rraunic@ffzg.hr

Katarina Rukavina

Ul. Dane Godine 6
HR–51000 Rijeka
Hrvatska
e-mail: katarina.rukavina@gs.t-com.hr

Slobodan Sadžakov

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Dr. Zorana Đinđića 2
RS–21000 Novi Sad
Srbija
e-mail: ssadzakov@yahoo.com

Željko Senković

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Lorenza Jägera 9
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: zsenkovic@ffos.hr

Maja Solar

Dunavska 14
RS–21207 Ledinci, Novi Sad
Srbija
e-mail: majasolar6@yahoo.co.uk

Goran Sunajko

Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«
Frankopanska 26
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: goran.sunajko@lzmh.hr

Gordana Škorić

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za filozofiju
Ivana Lučića 3
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: gordana.skoric@zg.t-com.hr

Iva Šokičić

Filipa Grabovca 9
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: iva.sokicic@gmail.com

Fulvio Šuran

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
M. Ronjgova 1
HR–52000 Pula
Hrvatska
e-mail: fsuran@unipu.hr

Nikola Tadić

Zibelska 15
HR–44000 Sisak
Hrvatska

Marko Trajković

Univerzitet u Nišu
Pravni fakultet
Trg 14. oktobar 4/39
RS–18000 Niš
Srbija
e-mail: trajkovicmarko@yahoo.com

Nenad Vertovšek

Stomorica 7
HR–23000 Zadar
Hrvatska
e-mail: nenad.vertovsek@gmail.com

Dafne Vidanec

Visoka škola za poslovanje i upravljanje
»Baltazar Adam Krčelić«
V. Novaka 23
HR–10290 Zaprešić
Hrvatska
e-mail: dafne.vidanec@gmail.com

Dragica Vranjić-Golub

Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«
Frankopanska 26
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: dragica.vranjic.golub@lzmk.hr

Miroslava Vučko

Baranjska 38
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: miroslava-v95@hotmail.com

Ivana Zagorac

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za filozofiju
Ivana Lučića 3
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: izagorac@ffzg.hr

IZDAVAČ
Hrvatsko filozofsko društvo

ZA IZDAVAČA
Nada Gosić

UREDNIK
Hrvoje Jurić

DIZAJN KORICA
Krešimir Babel

PRIJELOM TEKSTA
OCEAN GRAF, Zagreb

TISAK
GRAFOMARK, Zagreb

NAKLADA
300

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice
u Zagrebu pod brojem 822840.

ISBN 978-953-164-167-8

